

ÉRTEKEZÉSEK

A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. (1867—1870.) I—XII. 3 frt 20 kr. — **Második kötet.** (1871—1872.) I—X. 1 frt 80 kr. — **Harmadik kötet.** (1873—1874.) I—X. 2 frt. — **Negyedik kötet.** (1874—1875.) I—VI. 3 frt 20 kr. — **Ötödik kötet.** (1875—1876.) I—V. 3 frt 55 kr. — **Hatodik kötet.** (1876—1877.) I—X. 3 frt 05 kr. — **Hetedik kötet.** (1877—1878.) I—X. 3 frt. — **Nyolczadik kötet.** (1878—1880.) I—X. 3 frt.

Kilenczedik kötet. I. A tervezett négyes szövetség Ausztria-, Orosz-, Francia- s Spanyolország közt. 1787—1796. *Wertheimer Eddtől.* 50 kr. — II. A Limes Dacicus első része. *Torma Károlytól.* 90 kr. — III. Jelentés a gyulafehérvári kúptalan levéltárában tett kutatásokról. *Szilágyi Sándortól.* 10 kr. — IV. A kalendáriumokról. *Jakab Elektől.* 40 kr. — V. Az aquincumi amphitheatrum északi fele. *Torma Károlytól.* 1 frt. — VI. A zámbi és ohati apátiságok. *Balássy Ferencztől.* 30 kr. — VII. Nápolyi Péter. Egy diplomata a XVII. század elejéről. *Szilágyi Sándortól.* 10 kr. — VIII. A Renaissance kezdete és fejlődése, különös tekintettel hazánk műépítészeti emlékeire. *Myskowszky Victortól.* 40 kr. — IX. Marsigli élete és munkái. *Beliczay Jónástól.* 60 kr. — X. Az európai vasuti ügy fejleményei és eredményei a magyar magánjog szempontjából. *Wenzel Gusztávtól.* 50 kr. — XI. A paraszt vármegye. *Gyárfás Istvántól.* 30 kr. — XII. Adatok a helynevek történetéhez. *Majláth Bélától.* 20 kr.

Tizedik kötet. I. Bethlen Gábor és a svéd diplomácia. *Szilágyi Sándortól.* 20 kr. — II. Az 1609-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól.* 30 kr. — III. Forgách Ádám és Báthory Söfia ékszerainak történetéből. *Majláth Bélától.* 20 kr. — IV. A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. *Wenzel Gusztávtól.* 40 kr. — V. A jászkúnok nyelve és nemzetisége. *Gyárfás Istvántól.* 50 kr. — VI. Mythologiai elemek a székely népköltészet és népdalban. *Kozma Ferencztől.* 30 kr. — VII. A Hajduk kibékítési kísérlete Ináncshon 1607-ben. *Majláth Bélától.* 20 kr. — VIII. A Petrarka Codex kún nyelve. *Gyárfás Istvántól.* 60 kr. — IX. I. Rákóczy György első összeköttetései a svédekkel. *Szilágyi Sándortól.* 10 kr. — X. Franciaország magatartása II. József császárnak II. Frigyes porosz királlyal történt találkozásaival szemben *Wertheimer Eddtől.* 20 kr.

Tizenegyedik kötet. I. Masolino olasz képző művei. Irta *Vaisz Ignác.* 10 kr. — II. Az 1681-ki soproni országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól.* 50 kr. — III. A magyar alkotmány felfüggesztése 1678-ban. Dr. *Károlyi Árpádtól.* 40 kr. — IV. Az 1683-ki táborozás történetéhez. *Thaly Kálmántól.* 30 kr. — V. Kritikai tanulmányok a Frangepán család történetéhez. *Wenzel Gusztávtól.* 40 kr. — VI. Bethlen Gábor fehérvári siremleke és ala-

AZ ARANYBULLA KELETKEZÉSE ÉS ELSŐ SORSA.

KARÁCSONYI JÁNOS

LEV. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia II. osztályának 1899. nov. 13-án tartott ülésén.)

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1899.

A m. t. Akadémia kiadványai már négy ízben tartalmaztak II. Endre királyunk híres, 1222-iki szabadságleveléről, az aranybulláról, közleményeket. Az elsőben Knauz Nándor mutatta be az aranybullának legrégebb, korunkra jutott s hihetőleg 1318-ban készült másolatát.¹⁾ A másodikban ugyancsak Knauz Nándor keményen, de igazságosan megleczkéztette Mircea Jánost, a miért ez hebehurgya módon az aranybulla létét megint kétségbevonta. Kimutatta egyuttal Knauz az aranybulla átíratait s közölte az aranybulla hiteles, kritikailag megállapított szövegét.²⁾ A harmadikban Wenzel Gusztáv szolgált bizonyossággal arra nézve, hogy az aranybulla 1352-ben valóban érvényben volt s röviden kifejti abbeli véleményét is, hogy az aranybulla tulajdonkép csak I. Lajos király óta éreztette, ha nem is mindenben, hatását hazánk jogi életére.³⁾ Végre a negyedikben Ferdinándy Geyza az aranybullát mint közjogi alap-törvényünket méltatja.⁴⁾

Ha tehát én ezen jeles értekezések után itt közölt szerény fejtegetésemmel újra a m. t. Akadémia elé lépek, bátorságomat mentse ki az, hogy nem akartam a magyar történettudomány idevonatkozó kutatásainak sorozatát megszakítva, az aranybulla ügyét más tudós-társaság elé vinni s így a legilletékesebb társaság bírálata alól mintegy kivonni.

Régi jó táblabíránk nem egyszer szemrehányást tettek az egyházi testületeknek, hogy a gondviselésükre bízott arany-

¹⁾ Magyar Történelmi Tár 1861. X. 205—218. s két melléklet.

²⁾ II. Endre szabadságlevelei. (Ért. a tört. tud. osztály köréből. I. k. X. sz.) 1869.

³⁾ Adalék az aranybulla néhány czikkének alkalmazásához. 1873. (Ért. a tört. tudományok köréből. III. k. 2. sz.)

⁴⁾ Az aranybulla. Közjogi tanulmány. 1899.

bullát nem őrizték meg. — S valóban mily csodálatos, hogy talán egyetlenegy oklevelünk megőrzésére sem tettek őseink oly rendkívüli intézkedéseket, mint az aranybulláéra s mégis éppen az veszett el, úgy, hogy már a XIV. században is az aranybulla 7 eredetijéből 1, legfeljebb 2 forgott — kimutathatólag — közkézen! — Annál érthetlenebb pedig az eredeti, aranypecsétű levelek eltűnése, mert máskülönben az őrzéssel megbízottak közül a pápai udvar, az esztergomi káptalan s a jánoslovagok számtalan, sokkal csekélyebb jelentőségű leveleket híven megőrizték.

Ezen, mondhatni fölötte nagy gondatlanságnak, ezen megoldhatatlannak látszó rejtélynek kulcsát én abban találok, hogy az aranybulla eredetileg csak az 1222 elején felülkerekedett, de alig félévig uralkodó, legitim és konzervatív irányú politikai pártnak volt műve s annak bukásával az aranybulla érvénytelenné s így az egykorúak véleménye szerint annak őrzése fölöslegessé vált. Hogy történeti hasonlatosságot is mondjunk véleményünk felvilágosítására, valamint nem csoda, hogy az 1525-iki hirhedt országgyűlés határozatai csak két, egymástól eltérő s nem is törvényes alakú, hanem csak magánhasználatra készült kéziratban maradtak fenn, mert hiszen 1526. ápr. 24-én már elvesztették hatályukat, éppen úgy nem csoda az aranybulla eredeti darabjainak eltűnése sem, mert ez még addig sem volt érvényben, mint az 1525-iki hatvani törvények voltak.

Hogy az aranybullát II. András királynak 1221-iki kormányával és magának II. Andrásnak uralkodásával elégedetlen párt a király ellenére s kormánya megbuktatásával 1222. máj. 7. vagy május 29. előtt csikarta ki, azt következtetem először is az aranybulla keltezéséből, nevezetesen II. András uralkodó éveinek számításából.

Tudom, hogy II. András uralkodó éveinek számítását érintvén, nagyon tüskés bokorhoz nyultam.

Tulajdonkép egész eddig nem tudtuk, hogyan és mitől kezdve számította II. András az ő uralkodó éveit? — Katona nem győz eleget aggódni az e tekintetben ellentmondó adatok miatt, Fejér, jobban mondván Kovachich és Kemény, mintegy kétségbeesve az oklevelekben előforduló különböző számítások

felett, arra az állításra fakadnak, hogy II. András majd minden oklevelben más-más évre teszi uralkodása kezdetét.¹⁾ Knauz Nándor az ő éles elméjével már belátta, hogy az e tekintetben borongó homályt csak úgy lehet eloszlatni, ha II. András összes okleveleit összeszedjük s azokból összefüggő sorozatot készítünk. El is készítette a sorozatot s abból megállapította, hogy az oklevelek túlnyomó többségénél megvan a rendszer II. András uralkodó éveinek számításában. Megállapította nevezetesen, hogy 1217-ig állandóan 1205. május 7-től (III. László halála napjától) vagy inkább 1205. május 29-től (megkoronáztatása napjától) számítják II. András uralkodó éveit. — Az 1217–22-ik években vegyesen számítják az uralkodó éveket, t. i. vagy 1202. május 7., ill. 29-től, vagy 1204. nov. 30-tól, (I. Imre halála napjától) 1223–1235-ig újra állandóság keletkezik az uralkodó évek számításában, mert három esetet kivéve, mindig Imre király halálától, 1204. nov. 30-tól kezdik. »Azonban — teszi hozzá rögtön Knauz, — nem mindig pontosan e naptól, s felsorolja az 1204. nov. 30-tól való számítás nehézségeit.²⁾

Teljes rendszerességet tehát Knauz sem tudott megállapítani s ami fő, a második számításmód kezdetét még hozzávetőleg sem határozta meg.

A teljes rendszeresség hiányának oka az, hogy Knauz összeszedte ugyan II. András összes okleveleit, de nem vetette külön vizsgálat alá az eltérést mutató, zavart okozó leveleket, csak úgy nagyjából igazgatta ki az oklevelekben vagy azok kiadásában előforduló toll- vagy sajtóhibákat, arra pedig nem is gondolt, hogy a használt oklevelek közt hamisak, koholtak is lehetnek.

Szükséges tehát e vitás, bizonytalan kérdést: hányfélekép és honnan számítja II. András uralkodó éveit? még egyszer az összes adatok felhasználásával megvizsgálni. Száraz és unalmas dolog ez, de a homályt másképp eloszlatni nem lehet.

II. András oklevelei 1217-ig bezárólag ekként sorolják fel a király uralkodó éveit:

¹⁾ Fejér. Cod. Did. VII/4. 75–6. III/2. 261.

²⁾ Knauz: Kortan. 517–21.

1207-ben 1-szer második, ¹⁾	
1208-ban 1-szer harmadik,	2-szer negyedik. ²⁾
1209-ben 1-szer negyedik,	6-szor ötödik. ³⁾
1210-ben 3-szor	hatodik. ⁴⁾
1211-ben 3-szor hatodik,	2-szer hetedik. ⁵⁾
1212-ben 2-szer hetedik,	5-ször nyolczadik. ⁶⁾
1213-ban 3-szor nyolczadik,	1-szer kilenczedik. ⁷⁾
1214-ben 3-szor kilenczedik,	2-szer tizedik. ⁸⁾
1215-ben 1-szer	tizennegyedik. ⁹⁾
1216-ban	5-ször tizenkettedik. ¹⁰⁾
1217-ben 1-szer tizenkettedik,	18-szor tizenharmadik. ¹¹⁾

Állapodjunk meg itt egy kissé. Látjuk itt 60 oklevél bizonyosságát. Mind azt vallják, hogy II. András 1217-ig bezárólag uralkodása kezdetét 1205. május 7. vagy május 29-től számítja.

Amdé ne hunyjunk szemet az ellenkező, bár esekély számú tanubizonyosságok előtt sem.

Ilyen azon oklevél, mely szerint II. András a templomos lovagokat összes javaikban megerősíti 1209-ben, uralkodása 6-ik (hatodik) esztendejében.¹²⁾ — Azonban tekintsünk csak arra, hogy az 1209-iki oklevél kiállítója gyanánt »Thomas Cancellarius et Albensis prepositus«-t említi, holott Tamás csak

¹⁾ Wenzel: Árp. okm. VI. 314. Fejér III/1. 47.

²⁾ Wenzel I. 98. VI. 324—5. Fejér III/1. 66. V. 5. Knauz Mon. Strig. I. 187.

³⁾ Fejér III/2. 469., 470. Wenzel VI. 334—7. XI. 95. Fejér III/2. 468. 81., 89. Tkalčić I. 18—20.

⁴⁾ Wenzel XI. 105—8. VI. 341—43. Starine XXIII. 290—1.

⁵⁾ Tkalčić I. Mon. Epp. Zagr. 25—7. Wenzel VI. 348—9. Fejér III/1. 108—9. Urkundbuch z. G. d. Deutsch. in Sieb. I. 11—2. Wenzel I. 125—6.

⁶⁾ Haz. okm. VIII. 12—5. Fejér III/1. 124—5., 121—4. (V. 5. M. Tört. Tár XII. 6.) Wenzel XI. 65. VI. 354. Urkundbuch I. 13—4. Haz. okm. VI. 8—11.

⁷⁾ Tkalčić I. 32., 30. Wenzel VI. 358—60. I. 129—32.

⁸⁾ Orsz. It. D. O. 69. Tkalčić I. 35. Fejér I. 153—63. II. O. VIII. 16. Fehér III/1. 191—2.

⁹⁾ Knauz I. 208.

¹⁰⁾ Fejér III/1. 176—8., 175. Wenzel XI. 135—6., 137—8., 133—4.

¹¹⁾ Fejér III/1. 201—3. Knauz I. 212., 214., 215. Wenzel VI. 383—5., 392—3. Tkalčić I. 36—47. Fejér III/1. 199—201., 205—6. Wenzel XI. 143—4., 150. Haz. okm. V. 7—8. Theiner I. 14—18.

¹²⁾ Tkalčić I. 20—24.

1212-ben lett székesfejevári préposttá, s egyebektől eltekintve, mindjárt tudhatjuk, hogy ez oklevél hamis.

Wenzel Gusztávnak egyik közleménye is szembeáll a 60 oklevél bizonyosságával, mert e szerint 1213-ban, uralkodásának 10-ik évében, ajándékozta II. András Ederics földet (Zala m.) Miska ispánnak.¹⁾ El levelet Wenzel a herczeg Batthyány levéltárból közli. Amdé onnan írta ki ez irat javát Kovachich is és lám ő e levél évszámát 1214-nek olvassa.²⁾ Meg van e levél a zalai konvent átíratában is s itt megint az 1214-ik év olvasható.³⁾ Sőt tulajdonkép maga Wenzel is 1214-nek olvasta a kérdéses évszámot, mert nem az 1213-iki hanem az 1214-iki oklevelek közt közli ez iratot, úgy, hogy ekként Wenzel közlésében az M-o, CC-o, XIII-o számot sajtóhibának kell tartanunk M-o, CC-o, XIII-o helyett. — Hogy Wenzel közleményeiben ennél még öregebb hibák is előfordulnak, azt, a ki próbálta az ő közléseit az eredetiekkel egybevetni, sajnosan tapasztalhatta.

Együttal leszámolunk e helyütt II. Andrásnak két olyan levelével, a melyek nincsenek ugyan ellentétben a felsorolt 60 oklevél bizonyosságával, de mégis csak tollhibából kerültek az 1218-ik évhez. — Az egyik arról értesít bennünket, hogy II. András király visszaadta az esztergomi érseknek az azelőtt elvett és Katpán Paulin meg Jakab ispánoknak adott Tardos falut;⁴⁾ a másik szerint pedig II. András Uruzt és testvéreit, eddig a szentkirály szabadjai közé tartozó zalai jobbágyokat, nemesekké teszi.⁵⁾ Mindakettőn Csák Ugrin kancellár aláírása, az 1218. évszám és II. Andrásnak 13-ik uralkodó éve áll.

Azonban II. András 1218. május 7., illetőleg május 29. előtt nem volt idehaza. 1218. jan. 7-én indult seregével hazafelé a Szentföldről Acconból s Kis-Ázsián, meg a Balkán-félszigeten keresztül Sis, Nicca és Tirnovó akkoriban fővárosokat érintve ért hazánkba. Ha azt vesszük, hogy Szolimán serege 1626-ban 70 nap alatt ért Konstantinápolyból Pétervárad alá

¹⁾ Wenzel VI. 368.

²⁾ Fejér VII/1. 191.

³⁾ U. o. III/1. 151.

⁴⁾ Knauz I. 217.

⁵⁾ Haz. okm. VII. 6. 7.

s így (1139 km.: 70 = 16 km.) naponként átlag csak 16 kilométert haladt. II. András serege az Accontól Székes-Fejérvárig egyenes vonalban számított 2700 kilométert 168 nap alatt tette meg s így csak jún. 24-én ért haza. Előbbre már csak ezért sem tehetjük II. András megérkezését, mert ő maga dicsekszik vele, hogy nem jött egyfolytában, hanem legalább is három helyen megállt és házassági szerződéseket kötött.

Már most csak abban az esetben irhatták volt e két levelet 1218. május 29. előtt, ha II. András távollétében az ő kormányza az ő nevében állított volna ki hivatalos iratokat. Ez azonban akkor még nem volt szokás és ha megtörtént volna is, nem a király kíséretében levő Csák Ugrin kancellárral keltették volna azt, hanem az itthon maradt alkancellárral, Egefia Benedekkel.

Vannak azonban tetteles bizonyítékaink is, hogy ez oklevelek nem 1218-ban, hanem 1217-ben irattak. Az esztergomi érsek javára II. András kormányza a király távollétében nem állíthatott okleveleket, mert a főurak az érseket annyira gyűlölték, hogy 1217. decemberben az országból kikergették.¹⁾ Továbbá ez oklevél Tamás egri püspököt még »electus«-nak, »választott«-nak írja, holott az 1217. augusztusban már megválasztott Tamás²⁾ 1218-ra bizonyára megkapta a megerősítést. S végül, a mi fő, megvan 1127-ben, II. András uralkodása 13-ik évében kelt oklevél, a mely szerint Paulinus és Jakab ispánokat már 1217-ben kárpótolta a tőlük elvett és az esztergomi érseknek visszaadott Tardosért.³⁾ Már pedig minek kárpótolta volna őket 1217-ben, ha csak 1218-ban adta volna vissza Tardost az érseknek?! Az Úruz-t nemesítő levélre pedig azt jegyezzük meg, hogy volt annak olyan másolata is, a melyen 1217. évszám állott s azért IV. Béla kancellára 1260-ban e nemesítő levelet 1217-ben keltnek állítja és írja.⁴⁾

Mindkét helyen tollhiba fordul tehát elő s e levelek is II. András szentföldi hadjárata előtt, 1217. máj. 29.—sept. 8. közt irattak.

¹⁾ Knauz I. 222.

²⁾ V. ö. Tkalčić I. 38—44., a mely bizonyosan 1217. aug.-ban kelt.

³⁾ U. o. 47. V. ö. Knauz I. 215.

⁴⁾ Wenzel XI. 141. Fejér III/1. 197.

Elháritván ekként magunk elől ezen két akadályt is, nyugodtan kutathatjuk, hogyan számítja II. András az ő uralkodó éveit 1218-tól kezdve. A sorozat ez:

1218-ban	2-szer tizenötödik, ¹⁾
1219-ben	1-szer tizenötödik, 2-szer tizenhatodik, ²⁾
1220-ban	2-szer tizenhetedik, ³⁾
1221-ben	1-szer tizenhetedik, 5-ször tizennyolcadik, ⁴⁾
1222-ben	2-szer tizenhetedik, 5-ször tizenkilencedik, ⁵⁾
1223-ban	3-szor huszadik, ⁶⁾
1224-ben	2-szer huszadik, 7-szer huszonegyedik, ⁷⁾
1225-ben	3-szor huszonkettedik, ⁸⁾
1226-ban	2-szer huszonharmadik, ⁹⁾
1227-ben	1-szer huszonnegyedik, ¹⁰⁾
1228-ban	8-szor huszonötödik, ¹¹⁾
1229-ben	4-szer huszonhatodik, ¹²⁾
1230-ban	4-szer huszonhetedik, ¹³⁾
1231-ben	7-szer huszonnyolcadik, ¹⁴⁾
1232-ben	11-szer huszonkilencedik, ¹⁵⁾

¹⁾ Knauz I. 219., 218.

²⁾ Knauz I. 221. Theiner I. 68—9. Knauz I. 221—3.

³⁾ Fejér III/1. 285—7. Orsz. It. D. O. 97.

⁴⁾ Fejér III/1. 318—20. Haz. okm. VI. 12—15., VII. 2—9. Fejér III/1. 324—5. W. I. 171—5. Tkalčić I. 49—50.

⁵⁾ Magy. Tört. Tár X. 265—18. A facsimile: Urk. buch I. 18—20. Theiner I. 112. Knauz I. 237. Wenzel VI. 497—8. Haz. okm. V. 9—10. Fejér III/1. 368—70.

⁶⁾ Fejér III/1. 393—6. Orsz. It. D. O. 35,814. Urkbuch I. 27—8.

⁷⁾ Wenzel I. 196—7. Kállay It. Kubinyi 11. Fejér III/1. 455. Wenzel XI. 674—5. Orsz. It. D. O. 35,846. Haz. ok. VI. 17—8., IV. 11—2. Urkbuch I. 35.

⁸⁾ Sopr. m. okl. 9—17. Wenzel 3., 201—11., XI. 179.

⁹⁾ Wenzel VI. 431—2. I., 215—7.

¹⁰⁾ Wenzel VI. 440—2.

¹¹⁾ Wenzel VI. 456. Fejér III/2. 129., 140—2., 144—6., 148. Haz. okm. VI. 20—23. Wenzel VI. 454—5., I. 250—2.

¹²⁾ Wenzel I. 263., VI. 466—77. Tkalčić I. 63—4., 64—5.

¹³⁾ Fejér III/2. 207., 204. Wenzel I. 269. Fejér III/2. 211—3.

¹⁴⁾ Fejér III/2. 223. Wenzel 283. Knauz I. 278. Haz. okm. I. 16. Fejér III/2. 226., 227—30. Wenzel XI. 230—4.

¹⁵⁾ Haz. okm. I. 11—3. Fejér III/2. 271—2. Ipolyi gyűjt. Knauz I. 286., 288., 287. Theiner I. 104. Wenzel I. 393. Haz. okm. VII. 21. Wenzel I. 292—3.

1233-ban	13-szor harminczadik, ¹⁾
1234-ben	2-szer harminczadik, 3-szor harminczegyedik, ²⁾
1235-ben	3-szor harminczkettedik, ³⁾

uralkodó éveit említi a király.

Ime ismét 95 oklevélnek egybevágó bizonyága, hogy II. András, két 1222-iki esetet kivéve, 1218-tól kezdve állandóan és 1223-tól kezdve megszakítatlanul az 1204-ik év valamelyik napjától számítja uralkodását.

Természetesen ezen 95 oklevél bizonyosságával szemben eltörpül és megsemmisül az ezzel ellenkező, egymásnak is ellentmondó oklevelek tanúsága. Sőt hogy minden kétséget eloszlassunk, s az ellenmondó leveleket minden értéküktől megfosszuk, összeállítjuk ez oklevelek sorozatát is, s kimutatjuk, hogy ezek vagy hamisak, vagy hibás közlésűek, vagy tollhibából eredetileg is rosszul irottak.

Eltérő uralkodói éveket említenek tehát ezek:

Rendes év-szám	Uralkodói év	Közlése
1. 1218.	14.	Blagay okl. 7. Fejér III/1. 244—5.
2. 1220.	16.	Fejér III/1. 300.
3. 1220.	12.	Wenzel XI. 157—9.
4. 1221.	16.	Fejér III/1. 329—31.
5. 1221.	19.	Fejér III/1. 325—28.
6. 1221.	18.	Fejér III/1. 322., VII/5. 225. Wenzel XI. 172—3.
7. 1222.	18.	Fejér VII/1. 211.
8. 1223.	22.	Fejér III/1. 404.
9. 1223.	20.	Fejér III/1. 403. Wenzel VI. 410—20.
10. 1225.	23.	Teleki okl. 3., Fejér VII/4. 75. Urkb. I. 43.
11. 1227.	20.	Wenzel I. 223.
12. 1228.	27.	Fejér III. 2. 134.

¹⁾ Knauz I. 298. Wenzel I. 305—6. VI. 518., I. 304—5. Haz. okm. IV. 14—9., V. 12—4. Wenzel VI. 517—8., 519—21., 258—60., I. 302—4., XI. 256—8. Theiner Mon. Vet. I. 119. Fejér III/2. 332—4.

²⁾ Sztáray okl. I. 1—2. Fejér III/2. 408—10. Wenzel VI. 552—3. Knauz. 304—5. Wenzel VI. 545—9.

³⁾ Knauz I. 310. Fejér III/2. 420—1. Haz. okm. I. 14—5. Századok 1897. 585. Wenzel VI. 567—8.

Rendes év-szám	Uralkodói év	Közlése
13. 1228.	27.	Fejér III/2. 140. Haz. okm. VIII. 25.
14. 1231.	29.	Fejér III/2. 261. Theiner I. 109—10. stb.
15. 1231.	18.	Knauz I. 277—8. Fejér III/2. 225.
16. 1232.	30.	Melzer okm. 1—3. Fejér V/1. 306. Wenzel VI. 501—2.
17. 1233.	26.	Wenzel I. 306.
18. 1233.	21.	Wenzel VI. 523.
19. 1234.	29.	Fejér III/2. 402.
20. 1234.	35.	Wenzel VI. 551. Fejér III/2. 405.

Mekkora zűrzavar, ellentmondás, a tévedéseknek, hibáknek biztos jelei!

Lássuk őket egyenkint.

1. A keltezés összeegyeztethető ugyan az igazi és hibátlan oklevelekével, de nem használtuk, mert maga az oklevél koholt.

2. Az eredetiben (Orsz. lt. D. O. 97.) a helyes 17-dik uralkodói év áll.

3. A 2-ik számúval ugyanegy, erre is tehát csak azt mondhatjuk, hogy Wenzel rosszul közölte.

4. Ez oklevél nem kelhetett 1221-ben, mert Bereczk váci püspököt említi, a ki csak 1222-ben lett azzá. A püspöki és tisztviselői kar névsora is 1222-re mutat. Tehát mind évszáma, mind az uralkodói év hibás.

5. Ez is csak 1222-ben irathatott, mert Bereczk váci püspökként fordul elő benne. Az uralkodói év 19. száma is 1222-re utal bennünket.

6. Nem használtuk, mert koholt. János esztergomi érseket halottként tünteti föl 1221-ben, holott 1223-ban halt meg. Egyébként keltezése ellen nincs kifogásunk.

7. Az eredetiben nem 18, hanem a helyes 19-ik uralkodói év áll. Haz. Okm. V. 10. Tehát Fejér közlése hibás.

8. Hamis, mert 1223-ban még nem volt István kancellár, 1225-ben pedig, mire az uralkodói év mutatna, már nem volt csupán kancellár.

9. A Kállay levéltárban levő eredeti levélben 1224-ik évszám áll. A közlések tehát hibásak.

10. Csak kései átíratokból ismeretes, s az átíró vagy a rendes vagy az uralkodói évet rosszul másolta le.

11. Az eredetiben az uralkodói év helyesen 24-nek van írva,¹⁾ tehát Wenzel, illetőleg Czech közlése hibás.

12. Az eredetiből az évszám egy része kitört. A közlő önkényesen tette 1228-ra. V. ö. Wenzel. I. 263.

13. Hamis, mert 1364-iki határokat II. András korába tesz át s a befejezésben előforduló püspöki és tisztviselői kar is összegegyeztetetlen az 1228-ban tetteleg működővel.

14. Róbert esztergomi érsek 1232. febr. 14. táján, biztosan febr. 24. előtt kelt levelében világosan mondja, hogy IX. Gergely pápa 1231. márcz. 3-án kelt felszólítására tartott országgyűlést II. András király s ekkor állította ki ezen kiváltságlevelet. Mivel azonban II. András e kiváltságlevelébe foglalt törvényeket nem tartotta meg, kénytelen volt az érsek, a pápától nyert fölhatalmazása erejénél fogva, hazánkat egyházi tilalom alá vetni. — Ebből kétségtelen, hogy e kiváltságlevél 1231. márcz. 3. és 1234. febr. 24. közt állított ki. Az is bizonyos, hogy Róbert érseknek e kiváltságlevél kiállítása után legalább 2 hónapot várnia kellett, vajjon megtartja-e a király vagy nem? 1232. febr. 24-ből 2 hónapot leszámítva, 1231. dec. 24-hez érünk s így ez oklevél biztosan 1231-ben kelt. Az uralkodói év tehát itt hibás, s bizonyára a másolók irtak XXVIII. helyett eggyel többet XXVIII-et.

15. 1226. óta II. András közvetlenül nem rendelkezett Erdélyben, mert azt átadta fiának Bélának. E levél tehát, mint 18-ik uralkodási év is, de meg a szöveg is mutatja. 1221-ben kelt s tollhibából áll az MCCXXI. év MCCXXI. helyett.

16. E levél koholmány; a benne előforduló tisztviselői kar a valódival összegegyeztetetlen.

17. Wenzel ill. Czech közlése itt is hibás, mert az eredetiben 31 (XXXI.) uralkodói év olvasható.²⁾ S mivel, mint mindjárt látjuk, e levél rendes évszámába tollhiba csúszott be, s MCCXXIII-et kellett volna a jegyzőnek írnia MCCXXIII. helyett, az uralkodói évszám egészen jó.

¹⁾ Dr. Erdélyi László pannonhalmi levéltárnok szíves értesítése.

²⁾ Dr. Erdélyi szíves tudósítása.

18. E levél csak 1234-ben kelhetett, mert Jakab prenestei püspökről mint volt pápai legatusról emlékezik meg, s e Jakab csak 1234. febr. 2. után távozott hazánkból. Biztos tehát, hogy e levélben, mint az előbbiben, csak tollhibából áll MCCXXIII. a helyes MCCXXXIII. helyett. Ezzel pedig a 31-ik uralkodói év nagyon jól egyezik.

19. A zabori konventnek 1391-iki, s a n.-váradai múzeumban elhelyezett Ipolyi-gyűjteményekben meglévő átírata e levél világosan 1232-ben, II. András uralkodásának 29-ik évében keltnek mutatja. Fejér közlése tehát itt is hibás.

20. A 35-ik uralkodói év nyilvánvaló tollhiba 31 helyett, mert II. András nem is uralkodott 35 évig.

Szétfoszlik, hibás közlésnek, hamisítványnak és tollhibának bizonyul, tehát minden tanuskodás, kapkodás a fentkimutatott 95. helyes, igazi keltezésű oklevél bizonyosságával szemben s áll rendületlenül az a tétel, hogy az 1222-dik év egy részét kivéve, II. András 1218-tól kezdve állandóan az 1204-ik év valamelyik napjától számítja uralkodói éveit.

De 1204. melyik napjától? Ez a második, az előbbinél, (t. i. hogy hányféleképp számítja II. András uralkodói éveit), még fogasabb kérdés.

Csak futólag említjük, hogy Knauz Imre király halála napját, 1204. nov. 30-át, Pauler¹⁾ pedig Imrének szerinte 1204. szept. 15-én bekövetkezett halála napját kísérlék e napul kitűzni. A kérdés megfajtésénél úgyis csak irányítók, de nem határozók e kísérletek.

Haladjunk lépésről-lépésre.

1233-ban 4 darab »indictione VI. kalendis Octobris« vagyis október 1-én kelt oklevél II. Andrásnak 30-ik uralkodói évét nevezi meg.²⁾ Ebből mindjárt világos, hogy a második módon II. András nem 1204. nov. 30-tól, Imre halála napjától, számítja uralkodása kezdetét, mert ez esetben 1233. okt. 1-én még csak 29-ik uralkodói éve folyt volna. 1204. okt. 1. előtt kell tehát keresni az időpontot, melytől uralkodását számítani II. András magát följogosítottnak érezte.

¹⁾ A magy. nemzet tört. az Árpádhi. királyok alatt. II. 631—2.

²⁾ Wenzel VI. 517—8., 519—21., XI. 258—60., I. 302—304.

Ez időpontnak 1204. szept. 22-előtt kellett esnie, mert II. András, a mint azt Pauler a Pernold-féle koholmány elvetésével újra pontosan megállapította,¹⁾ 1235. szept. 21-én halt meg. Már most, ha az uralkodói év második módon való számításának kezdete 1204. szeptember 22-re esnék, akkor azon 5 oklevél kiadása, melyek II. András uralkodásának 32-ik évét említik,²⁾ II. András halála után történt volna (1204. szept. 21 + 31 év = 1235. szept. 21-én végződött volna a 31-ik év.) ez pedig képtelenség. Éppen ez volt, a mi Pauler Gyulát arra kényszerítette, hogy elveve krónikáink pontos adatait, Imre halálát 1204. nov. 30-ról 1204. szept. 15-re tegye át. Azonban egyik igazság eltagadása által nem lehet másik igazságot találni. Ez itt is bebizonyul, mert számos adatunk van, hogy II. András uralkodása kezdetét jóval 1204. szept. 15. előttről számítja.

1235-ben uralkodása 32-ik évében II. András királyunk Jolánta leánya, Jakab arragoniai király neje, hozományának biztosítékul leköti az ország harminczadvámját.³⁾ Két bizonyítékunk is van rá, hogy ez oly fontos okiratot legalább is 1235. jul. 1-én írták. Az első az, hogy IX. Gergely pápa 1235. aug. 9-én már ismerte ez okirat tartalmát, megerősítette azt s megbizta a pécsi püspököt, a templomosok és jánoslovagok magyarországi mestereit, hogy ez okiratban nyert meghatalmazásukkal élve, a harminczad jövedelmét a kitűzött célra, a hozomány kifizetésére, gyűjtsék össze.⁴⁾ Ennek a szerződéses okiratnak tehát 1235. aug. 9. előtt kellett kiállítatnia, még pedig legalább julius elején, mert az akkori viszonyok közt legalább kellett egy hónap, hogy Székes-Fehérvárról II. András követje a szerződés megerősítését kérelmező levéllel Perugiába, a pápa akkori tartózkodás-helyére jusson. A másik bizonyítékot a spanyol krónikákból vesszük elő. Ezek szerint Jolánta II. András leánya, 1235. szept. elején ért Arragóniába Barcelonába és szept. 8-án tartotta lakodalmát Jakab királylyal.⁵⁾

¹⁾ I. m. II. 166, 654.

²⁾ Knauz I. 310. Fejér III/2. 420—1. Haz. okm. I. 14—5. Századok 1897. 585. Wenzel VI. 507—8.

³⁾ Századok 1897. 585.

⁴⁾ Fejér III/2. 448.

⁵⁾ Századok 1897. 586.

Hogy Magyarországból Barcelonába jusson a királyi menyasszonyt vivő követség, ahhoz az akkori viszonyok közt legalább 2 hónap kellett. — Mivel pedig az előző, éppen pénzügyi tekintetből hosszas tárgyalások után lehetetlen feltennünk, hogy az arragoniai király követi a hozományt biztosító okirat nélkül indultak volna hazavivő útjokra, azt kell állítanunk, hogy ezen, az ország harminczadát lekötő 32-ik évében kelt aranypecsétű oklevél 1235. jul. elején már elkészült. Ebből ismét kétségtelen, hogy II. András 1204. jul. 1. előttről számította második módon uralkodása kezdetét, mert máskülönb 1235. jul. elején uralkodásának nem 32-ik, hanem csak 31-ik esztendeje folyt volna.

Még előbbre visz bennünket II. Andrásnak azon levele, melyben a pápának az esztergomi érsektől hazánkra kimondott egyházi tilalom miatt panaszkodott. E levél »in insula Bubalorum in proxima Dominica ante Ascensionem Domini, regni nostri anno XXVIII.« kelt,¹⁾ vagyis mivel az egyházi tilalom 1232-ben volt, s az áldozó csütörtök előtt levő vasárnap ez évben máj. 16-ra esett, 1232. május 16-án. Mivel e szerint II. András 1204. máj. 16-án uralkodásának már 29-ik évét számolálja, világos, hogy annak kezdetét 1204. máj. 16. előttről veszi.

Azon pápai levelek, melyek főpapjaink választását vagy kinevezését említik, szintén szolgálnak e tekintetben fontos adatokkal. 1226. márcz. 13-án nevezte ki III. Honorius pápa Róbert volt veszprémi püspököt esztergomi érsekké. E kinevezés hírét és iratait az esztergomi káptalannak Rómában jelenlevő követi egy hónap alatt vagy legalább is másfél hónap alatt bizonyosan elhozták hazánkba. Biztos tehát, hogy 1226. ápril végén a királyi kancelláriában már nagyon jól tudták Róbert kineveztetését esztergomi érsekké. S ime mégis fenn van II. Andrásnak 1226-diki, uralkodásának 23-dik évében kelt levele, a mely Róbertet még egyszerüen veszprémi püspöknek mondja.²⁾ E levelet tehát 1226. ápril 30. előtt írták s mivel benne II. András uralkodásának már 23-ik esztendejét számítja, a számítás alapjául vett napnak 1234. apr. 30 előtt kellett

¹⁾ Theiner I. 104.

²⁾ Wenzel VI. 431—2.

esnie. — Továbbá 1219. márcz. 4-én azt paranesolta a pápa a kalocsai és bácsi káptalanoknak, hogy meghatalmazottaikat, ujjonnan választott érsekkükkel, Csák Ugronnal együtt Rómába küldjék, ha választásuk megerősítését kinyerni óhajtják.¹⁾ Csák Ugron és a meghatalmazottak csakugyan megjelentek, a pápa aggodalmát eloszlatták, annyira, hogy Csák Ugront maga a pápa szentelte püspökké s neki jun. 11-én már mint megerősített érseknek nevezetes kiváltságokat osztogat.²⁾ Ha a pápa márcz. 4-iki levele ápril 15-re hazánkba érkezett, akkor Csák Ugronnak legalább is máj. 1-én el kellett indulnia, mert máskülönben jún. 11. előtt nem kapta volna meg a megerősítést és fölszentelést. Van már most II. Andrásnak egy 1219-ben a 16-ik uralkodói évben kelt levele s ez Csák Ugront mint kancellárt és mint csupán választott kalocsai érseket mondja az oklevél készítőjének.³⁾ Ez elárulja, hogy ez oklevél Csák Ugronnak Rómába menetelt vagyis máj. 1. előtt készült. Ha pedig akkor készült, akkor II. András uralkodása kezdetét 1204. máj. 1. előttre tette, mert máskülönben nem élte volna 1219. máj. 1-én uralkodása 16-ik évét.

Elég ideig kerestük ekként a terminus »a quo«-t, kutatunk már most terminust, »antequam non«-t. Erre is Csák Ugronnak kalocsai érsekké választatása derít némi halavány fényt. — 1219. márcz. 4-én már ott álltak Rómában a pápa előtt, a kalocsai és bácsi káptalanok követei, s kérték a tőlök megválasztott Csák Ugron megerősítését.⁴⁾ Ha egy hónapot és 4 napot veszünk a követek útjára, akkor e választás 1219. február 1-én történt. De vegyünk fel másfél hónapot s ekkor e választás jan. 19-én ment végbe s Csák Ugron 1219. jan. 19. előtt nem irhatá magát kalocsai választott érseknek. — Ámde mégis egy Szebelléb faluról szóló, az 1219-ik évben, II. András uralkodásának 15-ik évében kelt levélben magát már kalocsai választott érseknek írja.⁵⁾ E levél tehát csakis 1219. jan. 19. után kelhetett s mivel akkor II. András ural-

¹⁾ Theiner I. 19—22.

²⁾ U. o. 11—2.

³⁾ U. o. 68—9.

⁴⁾ U. o. 19—20.

⁵⁾ Knauz I. 221.

kodásának 16-ik éve még tartott, méltán mondhatjuk, hogy II. András uralkodása kezdetét nem számíthatta 1204. jan. 19. előtről.

Megtaláltuk ekként a terminus, antequam non-t, mert, ha még 1204. jan. 19-nél is előbbre tette volna II. András uralkodása kezdetét, akkor 1219. jan. 19-én uralkodásának már nem 15-ik, hanem 16-ik éve folyt volna. — Két biztos pontot nyertünk ekként: 1204. jan. 19-ét, és 1204. máj. 1-ét. 1204. jan. 19. után, de 1204. máj. 1. előtt volt tehát azon, II. Andrásra nézve nevezetes nap, a melytől ő 18 esztendőn (1218—35.) keresztül és pedig az 1222-ik évet kivéve, állandóan számította uralkodása kezdetét. — Nem sokat hibázunk, ha az 1204. jan. 19. és május 1. közti időt mintegy kettévágyva e napot körülbelül 1204. márcz. 15-re tesszük.

Roppant sok, eddigelé érthetetlennek látszó dolgot megmagyaráz II. András ezen cselekedete, hogy ő uralkodása kezdetét második módon az 1204-ik év márczius 15. napjától számítja, de e helyütt csak egyre utalunk. A fentközölt helyes keltezésű 95 oklevél sorozatában feltűnő, hogy csak 4 évben 1219., 1221., 1224. és 1234-ben fordulnak elő olyan levelek (összesen 6 darab), melyek az évnék megfelelő kisebb uralkodói évet mutatják. 14 évben teljességgel nincsenek ily kisebb uralkodói évvel jegyzett levelek. Ezt, ha meg nem fejtjük II. András második számítását, mással, mint merő véletlenel, a tudatlanság ezen kibúvójával megmagyarázni nem lehet. De így tudva, hogy II. András uralkodói évét 1204. márcz. kb. 15-dik napjától számítja, azt mindjárt megértjük és természetesnek találjuk, Csak kevés számú oklevél kerülhetett ki II. András kancelláriájából a kisebb uralkodói évvel jelölten, mert e kisebb uralkodói év az illető rendes évnék csak 2 első, január és február havát s esetleg még márcz. felét foglalta magában, a rendes év többi 10 vagy 9½ hónapjára már a nagyobb uralkodói év esett.

Csakhogy így megfejtve az egyik rejtélyt, talán még nagyobbhoz jutunk. Látjuk, hogy sem Imre király halála (1204. nov. 30.), sem III. László megkoronáztatása (1204. aug. 26.) nem volt azon esemény, a melytől II. András uralkodása kez-

detét második módon számította. 1204. febr., márcz és ápr. hónapok valamelyik napján kellett II. Andrással olyasminek történnie, a mi az ő életében forduló pontot képezett.

Mi volt az?

Talán nem is volnék rá köteles, de megkísértem felfedezni és előadni.

Íróink Tamás spulatói főesperes szép elbeszélése nyomán mind azt írják, hogy Imre 1203. novemberben elfogta testvérét, II. Andrászt s aztán Kene, majd Esztergom várában fogságban tartotta egész 1204. nov. (ill. Pauler szerint szeptember) haváig. Ekkor előhívatta fogságából és kis fia gyámjává tette.

Szép és szinte drámai Tamás főesperes ezen előadása, ámde ő 60 évvel később nem emlékezett jól a részletekre s a dolog nem egészen úgy volt, mint ahogy ő írja.

II. András 1203. novembertől 1204. novemberig nem volt folyton fogságban, hanem abból párthíveinek segédelmével kiszabadult. Hiteles és kétségtelen tanú erre nézve maga II. András. Ő maga íratta saját kancellárja által ezen sorokat: »Cum nos divina miseratio ab ergastulo, cui nos felicitis memorie frater noster rex Henricus indigne tradiderat, educens, angustias carceris subiecti nobis regni amplitudine commutasset, quorundam procerum nostrorum labores, qui et prius sue fidelitatis in carcere nobis argumentum prebuerunt et postmodum non sine Dei providencia *ministri creptionis cativerunt*, remuneratione dignos indicavimus.«¹⁾

Nyilvánvaló e szavakból, hogy II. Andrászt korántsem Imre király bocsátotta ki fogságából. Ellenkezőleg II. András némely párthívei még fogságában sem tántorodtak el tőle, biztosították az ő ragaszkodásukról, sőt kilesvén az alkalmas pillanatot, kiszabadították őt a börtönből.

E kiszabadítás történt 1204. febr.—ápr. hónapok valamelyik napján. Ez kényszeríté aztán Imrét, hogy ne várja be az üresedésben levő esztergomi szék betöltését, hanem fiát, III. Lászlót, rendkívüli módon a kalocsai érsekkel koronáztassa meg és pedig már 1204. aug. 26-án, holott ha II. András börtönben sínylődik, ez éppenséggel nem lett volna olyan sürgős.

¹⁾ Fejér II/II. 173.

Még egy körülmény van, a mi II. András börtönből kiszabadulásával kapcsolatos. Látjuk, hogy II. András csak 1218-ban, szentföldi hadjáratának befejezése után kezdi második módon 1204. márcz. kb. 15-ik napjától számítani uralkodása kezdetét, előbb pedig egyszer sem. Azt kell tehát következtetnünk, hogy a II. Andrászt börtönből kiszabadító főpapok és főurak ezen alkalommal újra fogadalmat tettek II. Andrásnal a szentföldi hadjáratra, atyjától is rárótt kötelessége teljesítésére, s innen van, hogy csak e fogadalom teljesítése után tartja jogosítottnak magát, uralkodását 1204. márczius kb. 15-dik napjától törvényesnek venni, s uralkodói évét onnan számítani.

1204. márcz. kb. 15. napján tehát azon roppant fordulat állott be II. András életében, hogy őt párthívei börtönből kimentették, a maguk részéről uruknak ismerték s vele a szentföldi hadjárat fogadalmát letették. Valóban elég nevezetes esemény arra, hogy 1218-ban, a fogadalom teljesítése után, II. András reáemlékezzék s uralkodó éveinek számítását onnan vegye.

A csillagász a földhöz közel álló égitesteket könnyen megfigyelheti, de a messziségben eltűnő csillagokról sokszor már csak egy-egy sugarat tud kapni s azt kell neki spektrálanalízis alá vetnie, ha valamit meg akar állapítani. — Mi is hazánk multjának azon messzeségéből, a melyben az aranybulla keletkezett, csak egy sugarat kaptunk az aranybullára jelzett uralkodói évben. Meg kell tehát bocsátania minden érdeklődőnek, ha II. András uralkodói éveinek kutatására annyi tért és időt szenteltünk, s azt mintegy analízis alá vetettük, mert máskülönben e sugár semmire sem tanított volna bennünket.

Az előadottak után tehát óriási jelentősége van annak, hogy az aranybulla 1222-ben II. András uralkodásának 17-ik évében kelt. — Négy esztendeig az 1218., 1219., 1220. és 1221-ik években jegyeztette már II. András király uralkodói éveit 1204-től, az ő szabadulása napjától számítva és 1222-ben egyszerre meg kellett neki ezt változtatnia! Vissza kellett térnie ahhoz, hogy 1205. május 7-ikét, illetőleg május 29-ikét vegye kiindulópontul s a mi fő, ezáltal el kellett ismernie Imre

és III. László királyok uralkodásának törvényességét egész azok halála napjáig.

Kik kényszerítették II. Andrást erre? Kik mások, mint azok, kik II. Andrást 1204-iki kiszabadítását, királylyá választását nem helyeselték? kik mások, mint a törvényesség, a trónörökös megszabott rendjének hívei? Kik mások, mint Imre király jogainak és tetteinek védelmezői?!

Ezen, jobb név hiányában Imre-pártiaknak nevezhető hazafiak voltak tehát azok, kik II. András kancelláriájának beismerése szerint, »nem csekély keserűségek árán,« az aranybullát kicsikarták s vele a nemesek és a király közt levő viszonyt (talán nem is első ízben) szabályozni megkísérelték.

Hogy az Imre-királypártiak keze működött az aranybulla keletkezésében, arra mutat, — nem ugyan mint döntő bizonyíték, hanem mint figyelemreméltó körülmény, — azon hasonlatosság is, mely Ferdinándy Gejza felfedezése szerint, az aranybulla végrehajtására vonatkozó rendelkezések és az arragoniai királyság alkotmányjogi állapotai közt mutatkozik. Arragoniában éppúgy az összes nemesség birt az ellenállás jogával, mint az aranybulla szerint Magyarországon s a királyi hatalmat ott is a főtisztviselő, a justizza ellenőrizte, mint a hogy az aranybulla szándéka szerint nálunk a nádor lett volna köteles örködni, hogy az aranybullában foglalt törvényeket mind a király, mind a nemesség megtartsa.¹⁾ — Már pedig Imre király nősült Arragoniából, az ő nejével jött be hazánkba egy pár arragoniai lovag s mi természetesebb, mint az, hogy ezek ragaszkodtak Imre király emlékéhez, s ezek adták azt a tanácsot, hogy az aranybulla rendelkezései ily arragoniai módon biztosíttassanak?!

Állítók továbbá, hogy az aranybulla II. András 1221-iki kormányának megbuktatásával készült. Elárulja ezt ismét maga az aranybulla, mert a megerősítő záradékban ott van ugyan a püspöki kar, de nincs feltűnő és szerfölött szokatlan módon, a világi tisztviselői kar. Ennek csak az az egy, észszerű magyarázatja van, hogy az aranybulla a régi kormány bukása után s az új kormányférfiak kinevezése előtt készült. — Döntő

¹⁾ Ferdinándy: Az aranybulla 1899. 52.

bizonyítékul pedig ott van ugyancsak II. Andrásnak a német rend számára adott 1222-iki szintén aranypecsétű kiváltságlevele. E közt és az aranybulla közt szoros összefüggés van, mert II. András 1222-ben erre is 17-ik uralkodói évét jegyeztette rá. Ugyanazon párt befolyása vagy nyomása alatt állott tehát, a melyeknek sürgetésére az aranybullát kiállította. S ezen levél végén a befejezésben ott van az aranybulla kibocsátása után kinevezett (mondhatnók II. Andrástra ráerősáskolt) kormány: Vejtesfia Tivadar nádor, Nánafin Pósa országbiró, Miklós bácsi, Tiborecz pozsonyi, Illés bihari és Mihályfia Márton újvári ispánok, a szövegben pedig meg van nevezve a bán is: Ipót.¹⁾ Világos tehát, hogy II. András 1221-iki kormánya (Barczfa Miklós nádor, Atyusz bán, Péterfia Pál vajda, Bánk országbiró, Gyula királynéi udvarbiró, Apodfia Dénes tárnokmester, Csák Demeter főtétekfogó, Atyuszfia Lőrincz főpohárnok)²⁾ 1222. május 7., ill. 29. előtt egyidőre megbukott s helyét más foglalta el.

Tudom nagyon jól, minemü gyanujának adott kifejezést Pauler Gyula ezen, a német lovagok számára kiállított kiváltságlevéllel szemben. De azért mégis bátran értékesítem annak adatait, mert azt is tudom, hogy a ki az általános történelemmel foglalkozik, nem vethet ügyet minden oklevélre s be tudom bizonyítani, hogy Pauler ítélete elhamarkodott, hozzávetései alaptalanok. Azt vitatja Pauler, hogy a záradékban előforduló »lehetetlen nevek, úgymint militibus e helyett comitibus csak hibás leírásnak tulajdoníthatók s Theodorico filio Weitich helyett alkalmasint Nicolao filio Borich (v. Borch), Ponsa filio Nane curiali helyett Bancone aule regie curialis olvasandók, mert még azt is nehéz feltenni, hogy ez ismeretlen emberek valami ephemer szerepet is játszottak volna.«³⁾

A szóban forgó levél háromközékorú átíratban maradt reánk. A három közül kettőben helyesen »comitibus« áll a megrovott »militibus« helyén. Az tehát, hogy egyik átírat tollhibából »militibus«-t ír, nem jogosít föl bennünket, hogy a másik kettőt

¹⁾ A kiváltságlevél kritikai kiadása: Urkbuch, G. d. Deutsch. is. Sieb. I. 18—20.

²⁾ Tkalčić I. 46—50.

³⁾ A magy. nemzet tört. II. 645.

hitéltől megfoszszuk. — Még jogtalanabb az a vád, hogy ez átiratok készítői rosszul másolták volna a világi tisztviselők neveit. Három különböző kanczellária tisztviselői teljesen megegyezően így olvasták e neveket: »Theodoro¹⁾ filio Wetich palatino, Pousa filio Nane curiali, Nicolao Bachiensis, Tiburtio Posoniensis, Helia Bichoriensis, Martino filio Michaelis Novi castris.« Teljes lehetetlenség e megegyezést másra magyarázni, mint arra, hogy e nevek az eredeti aranypecsétes levélben is így voltak írva. S ha ez átiratok készítői hibátlanul elolvasták és hibátlanul leírták a »Geuriensis«, »Bachiensis«, »Bichoriensis« magyaros helyneveket, a latinus »Theodoro«, »Nicolao«, »Tiburcio«, »Helia« keresztneveket ne tudták volna jól elolvasni és híven leírni?!

No de mégis, ismeretlen emberek hogy kerültek volna egyszerre a kormány élére? Ha mult századbéli, 1789 előtt élő ember tenne ilyen ellenvetést, nem csodálkoznék, de hogy ne bámulnék, ha oly ember mondja ezt, a ki századunk eseményeit oly jól ismeri, a ki maga is megérte, hogy mind hazánkban, mind más országokban egyszerre az ellenzék kerekedett felül s ennél fogva egyszerre bizonyos fokig ismeretlen emberek lépnek a kormányrúdhöz?! Igaz, hogy mi most az új kormányférfiakat egy kissé ismerjük ellenzéki korukból, mert ismerjük a politikai küzdelmeket töviről-hegyire, de ne tudnók csak e küzdelmeket, mint a hogy nem ismerjük a II. András korabelieket, s látnók csak, mily ephemer természetűek sokszor a kormányok, mi is könnyen arra a gondolatra vetemedhetnénk, hogy a hivatalos lap ezen és ezen számában megjelent miniszteri névsor csak hibás olvasásból, vagy mondjuk, sajtóhibából keletkezett. Mi volna ez? Igazságtalanság. Hogy elhamarkodottságból ehbe ne essünk, vizsgáljuk meg egy kissé a német lovagrend kiváltságlevelében előkerülő új kormány névsorát.

Mindamellet, hogy az aranybulla kiadása előtt lefolyt politikai küzdelmeket nem ismerjük, mindamellet, hogy ez időre vonatkozó adataink szerfölött fogyatékosak, még sem lehet megmondani, hogy az 1222-iki új kormány férfiai »ismeretlen emberek.«

¹⁾ Tehát nem Theodorico, mint Pauler írja.

Tivadar nádornak atyját is megnevezi e kiváltságlevelél s »Wetich«-nek írja. Abból kiindulva, hogy a pestmegyei Solttól délre eső Vejte puszta nevét is 1289-ben »Vetheh«-nek és »Wethyh«-nek írják, később pedig pontosabban Weythehek,¹⁾ e »Wetich« személynévről azt tartjuk, hogy ma Vejte-nek vagy Vejté-nek ejtendő ki. Így pedig nagyon hasonlít e név azon »Weytih, Weyteh« nevű főúr nevéhez, a ki 1199—1200. években előbb csanádi ispán, azután királyi udvarbíró és nyitrai ispán vala.²⁾ Korántsem vakmerőség tehát, ha Tivadar nádor atyját e Vejte királybíróval egynek vesszük, s azt állítjuk, hogy Tivadart már atyjának egykori, Imre királytól nyert hivatala alkalmassá tette, hogy az Imre-párti hazafiak élére álljon. Később még két ízben említenek okleveleink Tivadar nevű ispánt. Ez 1224-ben Bihar, 1225-ben Béla kiskirály szolgálatában Mosony ispánságát bírta.³⁾ Egy-e ezen ispán a volt nádorral? bizonytalan. Ellenben kétségtelenül a volt nádor testvére azon László, a ki 1234-ben Csanádmegye élén állott, mert ennek atyját is »Vetuk«-nak írják, ez pedig »Wetich«-személynévvel teljesen egyezik.⁴⁾

Nánafia Pósat hogy lehetne az ismeretlen emberek közé sorolni?! Hiszen ő a hírneves Bár-Kalán (Bor) nemzetség tagja s éppen azon Győr I. Pat nádor veje,⁵⁾ a kit Bánk 1212-ben szorított ki a nádorságból. Csak a kölcsönt adta vissza tehát I. Pat veje, midőn 1222-ben Bánk megbuktatásá-
val lépett az országbírói székbe.

¹⁾ Csánki: Magyarország tört. földrajza III. 356. Hazai oklevéltár 115—6.

²⁾ Fejér II. 348. Tkalóó I. 9.

³⁾ Haz. okm. V. 4., VI. 17—8., IV. 11—2. Wenzel XI. 181.

⁴⁾ Wenzel VI. 552. Éppen most merült fel az az állítás, hogy az itt szóban levő Vejtesia Tivadar a Csanád nemzetség tagja. (Turul XVII. k. 116—7.) Ez azonban még csak a gyanítás nevét sem érdemli meg, mert nem egyéb, mint ráfogás. Éppen az idézett adatok bizonyítják, hogy volt ugyan a Csanád nemzetségben a XIII. század első felében Tivadar, de ennek atyját Bogyszlónak hívták, tehát Vejtesia Tivadar nádorral egy személy nem lehetett. Továbbá volt a Csanád nemzetségnek Vécsia Vejte (Wechsh = Wetheh filius Weich) nevű tagja s ez meghalt 1255 előtt, de valamint Vécs falu és Vejte puszta különböző dolgok, akként Vécs és Vejte személynevek is különbözők.

⁵⁾ Wenzel VII. 411—2. Fejér IV/2. 333.

A bácsi ispán Miklós neve nem nyújt semmi támaszt annak igazolására, hogy az ez időtájt emlegetett Miklósook valamelyikével azonosítsuk.

Annál könnyebb meghatározni Tiborecz pozsonyi ispán személyét. Ez már I. Imre alatt elkezdte pályafutását, 1198-ban fejérmegyei, 1199-ben szolnoki, 1201—04-ben bodrogi ispán vala.¹⁾ II. András korában már csak elvéve tudott hivatalhoz jutni. 1206-ban a királyné udvarbírája és Fejérmegye ispánja 1213-ban Mosonymegye ispánja vala.²⁾ 1210-ben az esztergomi érsekkel együtt fogott bíróként működött a somogyvári és pannonhalmi apátságok közt felmerült tizedpörben.³⁾ 1217-ben, mint az ercsi-szigeti nevezetes monostor kegyura, e monostor jövedelmének helyreállításán fáradozott. Imre király bizonyára Tiborecz kedvéért e monostornak adta a pesti vám felét, de később II. András azt elvette s a nagyszigeti (azaz csepel-szigeti) királyi palota fentartására rendelte, 1217-ben azonban Tiborecz kivitte, hogy az ő monostorát a király a sójővedelemből 60 márkával kárpótolta.⁴⁾

Illés, a bihari ispán, sem költött személy. A váradi regestrumnak kétségtelenül 1219—21. évek számaiban eleget emlegetik mint békési ispánt és királyi megbízott bírót. Bírótársa három ízben éppen 1222-iki hivatalbeli társa; Tiborecz.⁵⁾

Az ujjvári ispán Mihályfia Márton 1223-ban pozsonyi ispánként fordul elő.⁶⁾

E kiváltságlevél tartalma megemlékezik még Ipót (Ypochz) bánról, a ki 1222. előtt, de 1213. után végrehajtója (pristaldusa) volt azon rendeletnek, melylyel II. András Havasalföldnek egy részét a német lovagoknak adta át. Ezen Ipotban tehát nem nehéz ráismernünk azon Ipótra, a ki éppen a kijelölt időközben, 1215—16-ban, erdélyi vajda vala.⁷⁾ sőt semmi

¹⁾ Fejér II. 331., 348., 385., 387., 388. Knauz I. 164. sop. I. 6. Fejér II. 415. Wenzel I. 92.

²⁾ Knauz I. 185. Urkb. I. 9.

³⁾ Wenzel I. 102—4.

⁴⁾ Wenzel XI. 150. V. ö. Knauz I. 255., 294. Theiner I. 164.

⁵⁾ Váradi regestrum 42., 97., 101., 361., 366., 368.

⁶⁾ Fejér III/1. 393—6.

⁷⁾ Urkb. z. G. d. Deutsch. in. Sieb. 19. Wenzel XI. 135—6. Fejér III/1. 201—3.

sem tilt attól sem, hogy egynek vegyük azon Ipóttal, a ki Imre király idejében előbb, az 1202—04. években a bácsi ispánságot, 1204-ben pedig bár rövid ideig a báni hivatalt viselte.¹⁾

Éppen nem lehetetlen nevek, hanem valóságos 1222-ben élő, csontból és húsból álló és előkelő személyek tehát azok, a kik 1222. május 7. ill. május 9. előtt a német lovagrendnek adott kiváltságlevél tanúsága szerint a kormány élén állottak. — S a történetírásnak ez esetben nem az a kötelessége, hogy kibúvókat keressen, hanem az, hogy a hiteles bizonytságot elfogadja.

De honnan tudjuk, hogy az új kormány emberei nem voltak épp oly kedvesek II. András előtt, mint az 1221-iki kormány tagjai?

Hogy erre felelhessünk, vizsgáljuk tovább az 1222-ik év eseményeit.

Legalább is három 1222-ben II. András uralkodásának 19-ik évében kelt oklevelünk van olyan, a melyekben Miklós nádor, Atyusz bán, s Bánk országbíró fordulnak elő. Mivel az aranybulla és a német lovagrend kiváltságlevele, mint láttuk, 1222. május 7. ill. 29. előtt kelt, e három Miklós nádorságában kelt levelet május 7. ill. 29. utánra kell tennünk. Ebből ismét az következik, hogy Vejefia Tivadar nádor és társai csakhamar megbuktak és 1222. júliusban a volt 1221-iki kormány helyreállott.

Bizonyos az is, hogy Barezfia Miklós nádor társaival együtt 1222-ben még egyszer megbukott s ekkor Kán Gyula vezérlete alatt javarészben új tisztviselők léptek a főméltóságok székére. Atyusz bán helyét Salamon, Bánk országbíróét Batiz foglalta el. E kormány vitte aztán az ország ügyeit két éven keresztül.

Jól értesült, egykorú tanú tudatja azonban velünk, hogy az 1222-ik év utolsó negyedében alakult s Kán Gyula vezetése alatt álló kormányt II. András kedve ellenére, félig-meddig kényszerítve foglalta el. E jólértesült tanú a pápai udvar. Ez II. András előterjesztése nyomán 1222-iki decz. 15-én a következő rendeletet intézi az egri püspökhöz, az egresi és

¹⁾ Soprn. okl. I. 6. Fejér II. 415. Wenzel I. 92.

szentgotthárdi ezisztereci apátokhoz: »Minél nagyobb sokaság gyűlik egybe, annál kevésbé szokta azt az értelem fékezni, mert egyesek saját indulataikat követve, meggondolatlanul nem azt követelik a mi szabad, hanem, a mi tetszik, s ha nem teljesítik akármilyen esztelen kívánságukat, könnyen vad zavar-gásba törnek ki. A mint megtudtuk, de éppen nem helyesel-jük, Magyarországon mostanában (noviter) azt határozták, hogy az egész nép évenként kétszer gyűljön egybe s e gyűléseken Krisztusban nagyon kedvelt fiunk, András magyar király személyesen jelen lenni köteles legyen. Ez a roppant sokaság azonban elvetve az éstől parancsolt szerénységet, ilyen nehéz és igazságtalan dolgokat szokott a királytól követelni, hogy t. i. az országnak előttük gyűlöletes főuraít és nemeseit méltó-ságaiktól és hivatalaiktól fősza meg, őket az országhól űzze ki, és jószágaikat a nép közt ossza szét. Ezáltal már most a király válságos helyzetbe jut, mert ha az ilyen zajongó követeléseket teljesíti, akkor bántja az igazságot, megsérti a békességet s meggyengíti a királyi hatalmat; ha pedig megtagadja az igazságtalan követeléseket, a maga és szolgálai személyeit teszi ki veszedelemnek. — Mi tehát óhajtván, hogy e baj ellen hasznos orvosszer használtassék, okosságtoknak ez apostoli irat által parancsoljuk, hogy figyelmeztessétek szor-galmasan és bírjátok rá hathatósan a sokaságot, hogy az igazság korlátain belül maradjon és semmit se merjen tenni a király vagy annak koronája, a főurak személye és azok javai ellen a törvényes út elvetésével.« A rendelet végrehajtása végett fölhatalmazza a megbizottakat a pápa, hogy az ellenszegülőket rögtön kiközösíthessék.¹⁾

Nagy fényt vet e pápai rendelet az 1222-ik forrongásokra s belmozgalmakra, méltó tehát, hogy azt kissé szorgosabb vizs-gálat alá vessük.

Azon országgyűlési határozat, a mely ellen a király az egyház segítségét felhasználni akarta s a mely ennél fogva a pápai rendeletre okot adott, nincs meg az aranybullában. Tehát e rendelet nem is az aranybulla ellen irányúl. Az arany-bulla, mint láttuk, 1222. május 7. ill. május 29. előtt kelet-

¹⁾ Theiner I, 36.

kezett. Erre még az akkori közlekedés mellett sem mondhatná a jól értesült pápai udvar 1222. decz. 15-én, hogy »noviter« »mostanában« jött létre. De meg az aranybullában nincs szó arról, hogy évenként két országgyűlés tartandó s azok mindenikén a király személyesen jelenlenni tartozzék. Ellenkezőleg az arany-bulla csak egy országgyűlést rendel (a Szent-István-napit) s ott is megengedi a király helyettesítését.

Világos tehát, hogy az aranybulla kibocsátása után, de legalább egy hónappal 1222. decz. 15. előtt, új országgyűlés volt hazánkban s ott a királyra nézve két, kényelmetlen határozat jött létre, először, hogy évenként kétszer jöjjön össze az ország, másodsor, hogy e gyűléseken a király személyesen jelen legyen. E második országgyűlés idejét a pápai rendelet keltéből ki-indulva 1222. Szent-Márton napjára (nov. 11.) vagy Minden-szentek ünnepe tájára (nov. 1.) tehetjük.

Kitűnik a pápai rendeletből az is, hogy e második 1222. nov. eleje táján tartott országgyűlésen a »zajongó sokaság«-nak tisztelt nemesség több főtisztviselőnek eltávolítását s megbün-tetését követelte és keresztül is vitte. És csakugyan az 1221-iki kormány oszlopos emberei közül Bánk végleg eltűnik a méltó-ságok sorozatából. Atyusz bán 6 évig nem nyert újra hivatalt, Barezfia Miklósról 1222. végén II. András csak mint volt nádorról emlékezik meg.

Ha már most II. András az 1222. nov. eleje táján tar-tott országgyűlés után arról panaszkodik a pápának, hogy a sokaság őt főtisztviselőinek rendes birói eljárás nélkül való elbocsátására és száműzésére kényszeríti, különben élete is veszélyben forog, abból bátran következtethetjük, hogy éppen az utolsó országgyűlések szolgáltatottak e panaszra okot s így mind 1222. ápril táján (máj. 7., ill. 29. előtt), mind 1222. nov. elején kényszerítve bocsátotta el II. András Barezfia Miklós nádort és társait és csak szükségből fogadta el első ízben Vejtefia Tivadart meg társait, második ízben pedig Kán Gyulát és társait főtisztviselőiül.

Kutatásainkat egybefoglalva, az 1222-iki alkotmányos mozgalmak lefolyását ekként adhatjuk elő: 1222. május 7. (ill. 29.) előtt körülbelül Szent-György napja táján (ápril 24.) az Imre-pártiaknak nevezhető hazafiak az országgyűlésen kény-

szerítették II-dik András királyt Imre és III-dik László törvényes uralkodásának elismerésére, a korlátlan királyi hatalmat megszorító s az arany-bullában foglalt törvények elfogadására s volt tisztviselőinek eltávolítására. Ezután egy időre az Imre-pártiak főemberei léptek a kormányra s nevezetesen Vejtesia Tivadar nádorrá, Nánafia Pósa országbiróvá, Ipót bánná, Tiborez pozsonyi, Illés bihari és Mihályfia Márton újvári ispánokká lettek. — Nemsokára azonban legalább is 1222. július végén szakított II. András az Imre-pártiakkal s elbocsátotta az új kormányt s az 1221-iki kormány főembereit ültette újra a főméltóságok székeibe. Elrendelte a kancelláriában azt is, hogy megint 1204. kb. márcz. 15-től számítsák uralkodói éveit. Csak hogy 1222. november elején új, talán még zajosabb s hevesebb országgyűlés gyűlt egybe s ez kényszerítette a királyt kormánya gyűlölt férfainak elbocsátására, Kán Gyula nádornak és társainak elfogadására s egyszersmind annak kimondására, hogy ezentúl évenként két országgyűlést kell egybehívnia s azokon személyesen részt vennie.

Ez eseményekből kiviláglik egyszersmind az aranybulla első sorsa is.

Annak a pártnak bukásával, a mely e nevezetes okiratban foglalt jogokat kivívta, annak a kormánynak elbocsátásával, a mely megtartását kötelességének tartotta, az aranybulla érvénytelen, hatályonkívül helyezett törvénynyé vált s nem telt bele egy esztendő sem, az 1222-ik év vége felé egybegyűlt országgyűlés új, az aranybullában foglaltaknál látszólag szigorúbb törvényeket alkotott, a király pedig ezek megtartása helyett csakhamar kibúvókat keresett.

Nem kell tehát 1225-ig mennünk annak igazolása végett, hogy az aranybullának egyes czikkelyeit, pl. azokat, a melyek a főtisztviségek halmozását, a zsidók és szerencsenek hivatalokra való alkalmazását, a jogosan nyert birtok visszavételét tiltja, semmibe sem vették,¹⁾ van elég bizonyítékunk arra, hogy az aranybullát már 1222-ben félredobták.

Mai fogalmaink szerint ez szinte lehetetlenségnek látszik ugyan, de hogy II. András és kora könnyen megtett ily for-

dulatokat, azt az 1231-iki kiváltságlevél sorsából láthatjuk. — 1231. márcz. 3-án kelt IX. Gergely pápa abbeli felhatalmazása, hogy az esztergomi érsek, ha a király a keresztény vallásra nézve sérelmes visszaéléseket nem orvosolja, Magyarországra egyházi tilalmat róhat.¹⁾ Ugyanekkor magát a királyt is felszólítja a pápa még egyszer s utoljára a bajok orvoslására. Erre a király országgyűlést tart, odahivatja fiait is, ígér mindent, az aranybulla czikkelyeit bővítve, értelmezve és javítva új kiváltságlevelet állít ki s ráfüggeszteti nemcsak a maga, hanem Béla és Kálmán fiainak pecsétjét is. Történt ez 1231. június táján. S ime éppen az esztergomi érsek, a kire e kiváltságlevélben foglalt törvények megtartása felett való felügyeletet bízta, 1232. febr. 14. táján kénytelen bevallani, hogy e törvényekből semmit sem tartottak meg, a bajokat nem orvosolták, s így az egész kiváltságlevél csak írott malaszt maradt, s neki a rettenetes, kétélű fegyverhez kellett nyúlnia, az egész országot egyházi tilalommal kellett sújtania, hogy az 1231-iki kiváltságlevélnek érvényt szerezzen.²⁾

Csoda-e ilyen események után, hogy az egyházi testületek és a nádori hivatal félredobták az aranybullát, mint afféle kérészéletű alkotást?! S vajjon melyik egykorú ember tett volna nekik ezért szemrehányást?! Vajjon minek őrizték volna, mikor az 1231-iki kiváltságlevél jobb, részletesebb és erősebb lón nála? 1241-ben, mikor untig elég gondot adott a valóban érvényes, a mindennapi kenyér, a földbirtokok biztosítására okvetlenül szükséges levelek megmentése, miért dugták volna éppen az aranybullát a védett helyekre, mikor annak semmi hasznát sem látták.

Azt pedig ki gondolta, ki látta volna előre, hogy ezen, mindjárt keletkezésekor, mint egy idétlen gyermek, félre dobott aranybulla lesz idővel legnevezetesebb alkotmányjogi iratunk, sarkalatos törvényünk?

De azért azon hazafiaknak, kik az aranybulla 7 darabban való kiállítását sürgették és keresztül vitték, gondoskodása nem vészett kárba. A 7 darab közül egy mégis csak elkerülte

¹⁾ Theiner I. 93.

²⁾ S hogy érvényt szerzett, V. 5. Knauz I. 286—88.

¹⁾ V. 5. Weuzel VI. 407—8. Sopr. I. 17. Theiner I. 60—1.

az enyészetet, túllélve azt a századot, a melyben az önkényes uralom az őt korlátozó aranybullát sehogyszem túrta. Az meg éppen nagy szerencsévé vált a magyar nemzetre, hogy az aranybulla egy ideig érvénytelen és értéktelen vala, mert mint ilyent, nem csukták be szorosán a levéltárak fiókjaiba, olvashatta más is, nemcsak a levéltárak féltékeny őre, a benne foglalt jogi szabályok ekként könnyebben mentek át a köztudatba s mikor a nemesség számban és hatalomban megtízszereződött, mikor hazánknak legjelentékenyebb osztályává vált, akkor éppen ezért tudott felmutatni az aranybulla 7 darabjából egyet, s ettől kezdve azon hazafiak, a kik az aranybullában foglaltakért annyit küzdöttek, annyi keserőséget éreztek, abban a tudatban folytathatták álmukat, hogy nem hiába küzdöttek.

